

OSOBY A DÍLO

Doc. PhDr. ZBYNĚK BUREŠ, CSc.,
SEDMDESÁTILETÝ

15. července 1994 uplynulo sedmdesát let od narození významného českého psychologa, kterého není třeba obci představovat. Dá se bez přehánění říci, že většina současných českých psychologů práce je jeho žáky, ať už přímo nebo prostřednictvím učebních textů především z oboru psychologie práce a organizace. Jeho dílo ovšem překročilo hranice oboru a slouží širší odborné veřejnosti i podnikatelské sféře. Pokusíme se odpovědět na otázku, v čem spočívá životnost tohoto díla. Ponecháváme přitom stranou jeho výčet (zájemce odkazujeme např. na článek J. Janouška a J. Štikara v PEP 1/90). Zato využijeme, s laskavým svolením

autora, jeho autentických vzpomínek a jeho komentářů k některým otázkám. V textu je odlišíme typem písma.

Mimořádný formativní vliv měl při studiu na Vančurově gymnáziu na jubilanta jeho učitel češtiny a němčiny doc. Vojtěch Jiráť, žák Otokara Fischera.

„Studoval básnická díla a jejich obsah v neobvykle širokém kontextu životní dráhy autora a sociálních podmínek, ve kterých tvořil. Byl to právě obsah díla, který představoval spojovací články autora s vnějšími podmínkami a to nejen zkoumáním vlivů na autora a jeho dílo působících, ale také symptomatickou hodnotou díla, pokud jde o autorovo vidění světa skrze vlastní dílo a v literární historii pak i otázka, jakým způsobem autor ovlivňoval svoje okolí a celou budoucnost. Podobně chápal Jiráť dílo jako symptomatologické z hlediska předzvěsti o změnách jednoho období chápání světa do druhého.“

V letech 1945 až 1949 studoval Zbyněk Bureš na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy angličtinu, později filozofii, sociologii a nakonec psychologii. Mezi jeho učitele patřili Josef Stavěl, Cyril Stejskal a Jan Doležal. Ukončil rigorózní práci věnované úloze psychologie v prevenci úrazů. Již jako student začal pracovat v Ústavu lidské práce, později v roce 1955 přešel do Výzkumného ústavu dopravního a konečně roku 1960 do Psychologického ústavu UK. Padesátá léta byla v Československu dobou zákazu psychologie jako buržoazní pavědy, kdy psychologové působili pod různými mimikry (např. jako bezpečnostní technici). Před, ale i po částečném uvolnění v roce 1957 pracovali naši tehdejší kolegové v podmínkách, které s odstupem času působí nereálně, např. pravidelné sobotní hornické směny Ústavu bezpečnosti práce v kladenských dolech. Byly to však zároveň doby pionýrské, neboť vždy platilo a platí, že psycholog práce v podniku pokud chce ve své práci uspět, musí znát umění

sebeprosazení v podmínkách, které si nevybírá a které jsou nepoměrně rozmanitější, než v jiných psychologických oborech.

„Ke světým stránkám té doby patřily zkušenosti ze zdravotnického útvaru Výzkumného ústavu dopravního, které vedl MUDr. Václav Baudiš. Shromáždil kolem sebe řadu skvělých odborníků – hygienika prof. Čančíka, bývalého dlouhodobého fyziologa práce doc. Eduarda Beny a generála zdravotnictva v. v. MUDr. Dominika Čapka, ruského legionáře, zakladatele letecké fyziologie a velkého přítele psychologie. Šlo o pracoviště vysokého intelektuálního a morálního potenciálu. Druhé období se týkalo laboratorně experimentálního výzkumu v Psychologickém ústavu UK, kde prof. Doležal založil vlastně implicitně pražskou experimentální školu, na kterou se neprávem obecně zapomíná. (Přesto se však prof. Doležalovi ani nikomu po něm nepodařilo, aby se psychologie práce vrátila do pozic z doby Ústavu lidské práce.) Laboratorně experimentální výzkum vede k přesnosti a respektování metodologie, což je zvláště pro výchovu mladé generace vitálně důležité.“

V roce 1964 obhájil Z. Bureš kandidátskou práci „Individuální analýza chybných úkonů“. Mnohaletý výzkum z této oblasti je shrnut v monografii „Psychologie spolehlivosti výkonu“ viz Acta Universitatis Carolinae 1979. Nejznámější práce Z. Bureše kniha „Psychologie práce a její užití“ vyšla poprvé v r. 1967, pak r. 1973 a 1981. Je autorem skript „Psychologie práce“.

Postupně se stal uznávaným odborníkem v oboru a byl zván k přednáškám na zahraniční univerzity, např. v Marburku, Moskvě, Vilniusu a Bochumu.

Zvláštní kapitolu jeho práce tvoří redakční činnost. Již v Ústavu lidské práce založil s doc. Alexandrem Ivanovem čtvrtletník Bezpečnost a hygiena práce, který pak rozvíjel až do podoby měsíčníku s výrazně populárním zaměřením. Získané zkušenosti pak použil při práci v novém časopise věnovaném již psychologii práce. Známe jej jako Psychologie v ekonomické praxi (PEP). Jeho založení tehdy umožnily změněné společenské podmínky.

„Tento časopis byl dítkem pražského předjaří 1968 a s jeho založením jsem neměl nic společného. Vše vymyslel a organizoval doc. Miloš Machač s některými dalšími psychology. Vznik časopisu byl zřejmě motivován neutěšenou ekonomickou situací v organizacích. Cílem redakce byla snaha o aplikaci objektivních kritérií po vyhoření revolučního nadšení a návrat úcty k faktům v oblasti psychologie práce.“

V období normalizace byl do čela redakce postaven prof. František Hyhlík, který považoval za svou čest udržet časopis v těch neblahých dobách při životě. Po jeho smrti děkan řekl dr. Burešovi: „Velmi politicky riskuji, když Vás jmenuji šéfredaktorem. Budou-li maléry, nepomohu ani časopisu ani Vám.“ Nebylo to třeba.

Dr. Bureš vedl PEP od roku 1966 do roku 1978 jako výkonný redaktor a od roku 1978 dodnes jako předseda redakční rady.

Jistě není náhoda, že v památném roce 1957 byl právě Zbyněk Bureš zvolen předsedou sekce psychologie práce Československé psychologické společnosti a později v roce 1966 i vědeckým tajemníkem této společnosti až do začátku normalizace. Rovněž není náhodou, že se v polistopadových podmínkách chopil iniciativy a spolu se skupinou zainteresovaných kolegů založil Českou asociaci psychologů práce a organizace, jejíž duší (a předsedou) je dodnes.

Je autorem zásadních dokumentů předurčujících budoucí postavení psychologa práce ve společnosti i v psychologické obci. Zastupuje zájmy oboru v „akreditační komisi“ facilitující vznik budoucí profesní komise v rámci připravované psychologické komory.

V této souvislosti jsou zajímavé jubilatovy nově formulované názory, které mohou sloužit i jako závěr:

„Několik věcí, které jsem ještě chtěl udělat a v minulosti nesměl a nemohl, již nestihnu, takže na žádné dlouhodobější perspektivy již nezbyvá prostoru. Mohu však snad poskytnout několik orientačních bodů, a to nejen v těchto řádcích, ale i v budoucnu. Velmi jsem se vždy zajímal o potíže při aplikaci psychologie práce. Vycházel jsem přitom z možností tohoto oboru a „technologii“ efektivního postupu. Dnes se mi zdá, že to byla nesprávná východiska. Jako efektivní východisko vidím komplexní praxi a z ní vystupující aktuální potřeby. Praxe je vždy komplexní a nerozdělená podle vědních oborů. Psychologové práce musí být již během“

studia připraveni na to, že by se měli dobře orientovat v žádaných nep psychologických oblastech. Mám na mysli především management a marketing v potřebné míře, ale zvláště personalistiku v její nep psychologické části včetně administrativních dovedností. Takové znalosti a dovednosti nemají význam pouze taktický, jak by se mohlo některému čtenáři zdát, ale velmi pomáhají k tomu, abychom byli s to konkrétní (interdisciplinární) situaci, téma či úkol uchopit jako celek z psychologického hlediska a překonat tak praktiky, které se soustřeďovaly pouze na vyčleňování psychologických aspektů, které se pak jako jediné řeší pomocí "čisté" psychologie. (V tomto směru byl velmi poučný seminář České asociace psychologů práce a organizace v Olomouci v roce 1993, zvláště některými svými příspěvky (Gregar, Bělohávek).

Čím lépe psychologové zvládnou aktuální nep psychologické potřeby, tím lépe přejdou ve vhodnou dobu na řešení daleko jemnějších psychologických otázek. Není tedy podstatné co a jak se aplikuje, ale kde a kam se aplikuje. Takový postup pak následně vede k aktivitě objektu aplikace, který postupně začne pociťovat potřebu využívat pro plnění svých úkolů hlubší a sofistikovanější psychologické přístupy.

Tolik pokud jde o speciální pole psychologie práce a organizace. Jinak je tomu s psychologií jako celkem a s psychologickou teorií. Na obecné psychologii je stále znát, že vznikla jako psychologie psychických procesů, ke kterým se později přidaly psychické vlastnosti a stavy, vlivem oficiální filozofie v minulosti ještě neurofyziologická a sociální determinace, která se v posledních fázích soustřeďovala na tzv. „sociální zprostředkovanost psychiky“, což byl nepřímý útok proti významu individuality a osobnosti v psychologii.

K tomu by se snad dalo říci alespoň následující: kromě neurofyziologické a sociální determinace existuje i determinace ontogenetická, která je podstatná pro růst individuality a lidské osobnosti. Nelze také zapomínat na reflexi a sebereflexi skutečnosti a v ontogenezi i sebe sama. Z důrazu na reflexi a sebereflexi v psychologii vyplývají některé další důsledky: Především je to důraz na obsahy a dílo chápané objektivně i subjektivně, ale také individuálně a interindividuálně. Obsahy se v této souvislosti nemíní jenom obsahy vědomí, prezentované např. literárním výtvorem nebo přednáškou. Myslí se tím také dílo, které se realizovalo činem jednotlivce. Nemusí to být jen technický vynález, ale i třeba organizační nebo manažerský úspěch, který je postižitelný a vyjádřitelný objektivním popisem. „Obsah a dílo“ v tomto smyslu není jen výsledkem reflexe a sebereflexe, je spojovacím článkem subjektu a objektu, subjektivního a objektivního, individuálního a skupinového, minulého a budoucího. Pro psychologické poznání má mimořádný význam: je totiž výsledkem, cílem činnosti, činnost je naopak postupnou realizací výsledku rozmanitými způsoby, či metodami. A právě spojení výsledku (díla, obsahu) s jistým způsobem jeho dosažení je pro psychologickou diagnostiku klíčové. Umožňuje také respektovat hodnotovou stránku věci (skutečnosti), nejen stránku formálně procesuální.“

Psychologie práce je v tomto pojetí vždy spojena s praxí, jakékoli dílo nemá smysl hodnoceno samo o sobě, vždy jen v souvislosti s konkrétními vazbami, výsledky, minulou zkušeností i budoucím dopadem. Jde nepochybně o náročný model vycházející z celostního pojetí praxe a z osobní odpovědnosti každého, kdo má ambice něčemu porozumět a něco změnit. Je to zároveň cesta k vytvoření trvalejších a fungujících cest k rozvoji sebe sama i společnosti. Je to cesta náročná. Na pracovním stole Zbyňka Bureše nechybí desítky let citát anglického básníka Johna Masefielda: „Děl starý lodník: Já nevzdám se, nechť praskne stožár, plachta strhá se. Tu se velký vitr zved a stožár, plachtu v moře smet. I děl starý lodník: Já nevzdám se, nechť praskne stožár, plachta strhá se.“

Tolik pokus o neotřelý portrét psychologa, ve svém oboru mezinárodně uznávaného odborníka (viz následující seznam zahraničních akcí) doc. dr. Zbyňka Bureše, CSc.

Česká asociace psychologů práce a organizace přeje svému předsedovi, psychologovi a člověku Zbyňku Burešovi pevné zdraví, výborné rodinné zázemí (tak jako doposud) a pozitivní ladění k jeho významnému životnímu jubileu i do dalších let. Také silu nevzdat se v žádné situaci ve smyslu předchozích veršů.

Aktivity Zbyňka Bureše od roku 1989

- léto 1989 - odchod do důchodu z katedry psychologie FFUK Praha
- 1990 - účast na Mezinárodním kongresu ekonomické psychologie v Exeteru s příspěvkem „Bariéra podnikatelského chování během přechodu na tržní hospodářství“
- 1991 - habilitace na FFUK s prací „Psychologie spolehlivosti výkonu“
- 1991 - jmenování do redakční rady „Occupational and Organizational Psychology“
- 1991 - biografie v časopisu „European Review of Applied Psychology“
- 1992 - účast na konferenci East - West v psychologii práce a organizace v Paříži s příspěvkem „Motivační stereotypy v měnících se podmínkách“
- 1992 - účast na Evropské konferenci Evropa psychologům, psychologové Evropě s tématem „Ekonomická reforma nebo podstatná změna člověka?“ konané ve Štrasburku
- 1993 - dokončuje spolu s týmem překlad více než šestisetstránkové publikace „The Individual in the Economy“.

V. Filec

Zbyněk Bureš - bibliografie od roku 1989

(Starší práce viz Psychologie v ekonomické praxi, 1990, 25, 1, 31-33).

- Bureš, Z.: Normalizace ve společenských vědách - můj život v normalizaci, korespondenční symposium (anketa) z léta 1989; v ed. plánu nakl. SLON.
- Tvoříme prostředí pro budoucí generace: východiska a možnosti psychologického přístupu, PEP, 1990, 2, 49-63.
 - Aplikace chápaná jako tvůrčí proces, PEP, 1990, 3-4, 143-151, (spolu s M. Burešovou).
 - Barriers of promoting entrepreneurship during a transition period in a country striving for market economy, Sborník z konference Applied Economic Psychology in the 1990s, Exeter, 1990, 1-13.
 - Psychology of work in Czechoslovakia, The Occupational Psychologist, No 15, Dec. 1991, pp. 3-15.
 - Psychologie práce a nové obzory lidského potenciálu, PEP, 1991, 3, 109-115.
 - Changing the social climate of expectations for fulfillment of high potential, Proceedings of the Second European Conference on high Ability, Budapest, 1990, (spolu s M. Burešovou).
 - Možnosti výuky psychologie na vysokých školách neuniverzitního směru, PEP, 1991, 3, 159-162.
 - Ekonomická psychologie, psychologie práce a psychologie v ekonomické praxi, PEP, 1992, 2, 61-62.
 - Psychologické aspekty ekonomické transformace, PEP, 1992, 2, 77-93.
 - Motivational stereotypes in changing conditions during a transition to a market economy; a contribution to understanding barriers in organizational behaviour based on Czech experience. Referát na konferenci: Eastern Europe in Transition: Work and Organizational Psychology Perspectives, Paříž, 1992, v tisku.
 - Possibilities and limitations of adaptive behaviour in changing economy, Democracy Seminar, East and Central Europe Program, 1992, (zasláno).
 - Czechoslovakia today: economic reform or a profound change of people? Referát na konferenci: Psychology of Europe - Europe of psychology, Štrasburk, 1992, Psychology Europe, Science and Profession, 2, Vol. III, 1993/94, ss 21-33.
 - Psychologové v poradnách úřadů práce, PEP, 1992, 3, 129-137.
 - Tváře města - psychologický pohled, PEP, 1993, 3-4, 123-128.
 - Úskalí a výhledy psychologické diagnostiky, Studia Psychologica, (spolu s O. Kondášem), Studia Psychologica, 1993, 35, 2, 195-203.

- Účinnost vysokoškolské výuky praktických oborů z hlediska psychologie práce a organizace, Sborník, VŠZ, Praha, 1993.

Spolupráca doc. Zbyňka Bureša so slovenskou psychológiou

So Zbyňkom Burešom som sa prvýkrát stretol začiatkom päťdesiateho prvého roku v priestoroch Ústavu práce, tesne pred jeho likvidáciou. Po dramatických útlmových rokoch psychológie práce sme sa potom stretli na známej prvej celoštátnej konferencii v Smoleniciach r. 1957, na ktorej Zbyněk predniesol zásadný referát o možnostiach využitia psychológie v doprave. Jeho vývody platia dodnes.

Od týchto čias sa jeho kontakty so Slovenskom prehĺbili. Nebolo významnejšieho psychologického podujatia na Slovensku, na ktorom by bol chýbal. Vyplývalo to jednak z funkcií, ktoré zastával v Československej psychologickej spoločnosti, jednak z odborného zamerania. Išlo predovšetkým o spoluprácu pri budovaní psychologických pracovísk v doprave a v Ústave bezpečnosti práce.

Predsa však najväčší podiel spolupráce docenta Bureša sa týkal Ústavu experimentálnej psychológie SAV, najmä jeho oddelenia inžinierskej psychológie. Oponoval jeho viaceré výskumné projekty a výskumné správy. Pri výročných založenia ústavu vypracoval niekoľko hodnotiacich štúdií, ktoré tiež prispeli k prežitiu pracoviska až do dnešných dní. Fundovanými referátmi prispel k zvýšeniu úrovne pri stretnutiach psychológov podunajských krajín, poriadaných ústavom.

Podobne po kreácii Čsl. výskumného ústavu práce a sociálnych vecí v Bratislave Zb. Bureš pomáhal upresniť profiláciu jeho psychologického pracoviska, najmä v problematike profesiografie a sociálnej psychológie práce. Permanentná bola tiež jeho spolupráca s Domom techniky v Bratislave pri poriadaní celoštátnych dní výmeny skúsenosti psychológov z podnikovej praxe.

Najvyššie však hodnotím spoluprácu doc. Bureša pri redigovaní Psychologie v ekonomickej praxi, kde vo funkcii predsedu redakčnej rady iniciatívne podporoval publikovanie príspevkov slovenských autorov. Takto prispel k tomu, že nielen vedeckí pracovníci, ale aj psychológovia z praxe mali možnosť publikovať. V tomto smere vykonal pre slovenskú ale i českú psychológiu práce cennú službu, najmä keď sa po roku 1968 nemohol na univerzite plne realizovať.

Burešove sympatie k Slovensku majú hlbšie korene. Jeho rodičia kedysi bývali v Bratislave a Zbyněk ešte v mladosti precestoval ako turista Slovensko, obľúbil si ho a jeho mentalita je mu blízka.

Pri sedemdesiatke doc. Bureša si dovoľujem vysloviť nádej, že jeho záujem o Slovensko a spolupráca so slovenskými kolegami bude pokračovať. V ich mene aj svojom mu prívolaвам srdečné *Ad multos felicissimosque annos!*

J. Daniel

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU PROF. PhDr. JIŘÍHO RŮŽIČKY, DrSc.

Posledního únorového dne roku 1994 dovršil významné životní jubileum - 65 let prof. Jiří Růžička, přední český psycholog v oblasti psychologie práce a řízení. Jiří Růžička vystudoval psychologii na Filozofické fakultě UK v Praze v letech 1948-1952. V průběhu studia a v počátcích svého působení na katedře psychologie FFUK v Praze, kde pracoval do roku 1967 postupně jako asistent, odborný asistent a docent, byl ovlivněn čtyřmi